

УДК 342.9:341.231.14(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.29.26>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Кобко Євген Васильович,
orcid.org/0000-0002-3121-0823
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного
управління та адміністрування
(Національна академія внутрішніх
справ, м. Київ, Україна)

У статті досліджено адміністративно-правові аспекти забезпечення прав людини під час війни, зокрема в контексті триваючого повномасштабного збройного конфлікту на території України. Війна призводить до серйозних порушень прав людини та громадянина, таких як вбивства, тілесні ушкодження, катування, сексуальне насильство, примусові вивезення, та інші форми насильства. В умовах повномасштабної збройної агресії цивільне населення стає особливо вразливим об'єктом і потребує ефективних адміністративно-правових механізмів захисту прав людини. У контексті реалізації адміністративно-правового забезпечення прав людини запровадження воєнного стану не має на меті обмежувати цінності життя та гідності людей, а, навпаки, має забезпечувати їх захист і безпеку.

У статті досліджуються основні аспекти адміністративно-правового забезпечення прав людини під час війни, що включають захист прав людини органами публічної влади в Україні, діяльність органів прокуратури, системи органів внутрішніх справ, судовий захист та контроль. Такі заходи в аспекті їх адміністративно-правової складової, серед іншого, спрямовані на забезпечення справедливості, встановлення відповідальності за порушення прав людини та відшкодування збитків. Окрім того, стаття розкриває міжнародні механізми захисту прав людини, що включають норми міжнародного гуманітарного права та інститут міжнародного захисту прав людини, як складова системи захисту прав людини та її співвідношення із нормами національного права та національних адміністративно-правових механізмів, що має на меті забезпечення захисту цивільного населення під час війни та накладення певних обмежень на ведення військових дій. Інститут національного адміністративно-правового механізму захисту прав людини передбачає механізми, які дозволяють звертатися до міжнародних органів захисту прав для отримання справедливого розгляду порушень та відшкодування.

Загалом, стаття розкриває особливості формування та реалізації адміністративно-правових механізмів забезпечення прав людини під час воєнного конфлікту в Україні, в тому числі і як механізму, який дозволяє комунікувати із міжнародними інституціями з метою захисту прав людини в умовах збройного конфлікту. Дослідження має велике значення для забезпечення справедливості та захисту прав людини під час війни та розвитку ефективних адміністративно-правових механізмів для попередження порушень та накладення відповідальності за них під час війни.

Ключові слова: адміністративно-правове забезпечення прав людини, права людини, механізми захисту прав людини, воєнний стан, збройна агресія, захист прав людини, права і свободи людини.

**ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT OF HUMAN RIGHTS DURING
THE ARMED CONFLICT IN UKRAINE**

Kobko Yevhen Vasylovych,
orcid.org/0000-0002-3121-0823
Dr. habil in Law, Associate Professor,
Professor at the Department of Public
Management and Administration
(National Academy of Internal Affairs,
Kyiv, Ukraine)

The article examines the administrative and legal aspects of ensuring human rights in time of war, in particular in the context of the ongoing full-scale armed conflict in Ukraine. War leads to serious violations of human and civil rights, such as murder, bodily harm, torture, sexual violence, forced deportation, and other forms of violence. In the context of full-scale armed aggression, the civilian population becomes a particularly vulnerable target and requires effective administrative and legal mechanisms for the protection of human rights. In the context of the implementation of administrative and legal support for human rights, the introduction of martial law is not intended to limit the values of life and dignity of people, but, on the contrary, should ensure their protection and security.

The article analyzes the main aspects of administrative and legal support for human rights during the war, including the protection of human rights by public authorities in Ukraine, the activities of the prosecutor's office, the system of internal affairs bodies, judicial protection and control. Such measures, in terms of their administrative and legal component, are aimed, inter alia, at ensuring justice, establishing responsibility for human rights violations and compensation for damages. In addition, the article reveals international human rights protection mechanisms, including international humanitarian law and the institution of international human rights protection, as a component of the human rights protection system and its correlation with national law and national administrative and legal mechanisms, which aim to ensure the protection of civilians in time of war and impose certain restrictions on the conduct of hostilities. The institution of a national administrative and legal mechanism for the protection of human rights provides for mechanisms that allow for recourse to international human rights bodies to obtain a fair review of violations and compensation.

In general, the article reveals the peculiarities of the formation and implementation of administrative and legal mechanisms for ensuring human rights during the military conflict in Ukraine, including as a mechanism that allows communication with international institutions in order to protect human rights in armed conflict. The research is of great importance for ensuring justice and protection of human rights during the war and developing effective administrative and legal mechanisms for preventing violations and imposing liability for them during the war.

Key words: administrative and legal support of human rights, human rights, human rights protection mechanisms, martial law, armed aggression, human rights protection, human rights and freedoms.

Аналіз досліджень. Окремі аспекти проблематики адміністративно-правового забезпечення прав людини під час збройного конфлікту частково досліджувалися рядом науковців таких як: В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, О. О. Бандурка, О. І. Безпалова, Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Джафарова, Д. К. Катрич, О. Ф. Кобзар, М. В. Ковалів, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, М. В. Лошицький,

О. М. Музичук, С. О. Шатрава та інших. Серед науковців, які безпосередньо досліджували збройні конфлікти, вагомий внесок в дослідження окресленої проблематики дослідження, на нашу думку здійснили В. А. Батирь, В. О. Котигоренко, В. О. Целуйко та інші. Водночас складні умови сьогодення пов'язані зі збройним конфліктом, адміністративно-правові механізми забезпечення прав людини під час збройного конфлікту потребують додаткового дослідження, адже збройна агресія і окупація та інші протиправні дії з боку агресора по відношенню до цивільного населення призводять до необхідності дослідження національних форм та способів захисту прав людини під час війни у цілому, у тому числі адміністративно-правових механізмів їх забезпечення.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є процеси адміністративно-правового забезпечення прав людини під час збройного конфлікту, які формуються та реалізують себе в умовах сучасної повномасштабної збройної агресії проти України. Зазначені фактори та явища правової реальності є передумовами та чинниками формування оновлених підходів до формування та функціонування таких адміністративно-правових механізмів, які якнайкращим чином мають забезпечити захист прав людини в умовах збройного конфлікту.

Постановка завдання. Основним завданням дослідження є визначення особливостей адміністративно-правового забезпечення прав людини під час збройного конфлікту в Україні. Гарантування та забезпечення прав людини в сучасній Україні є не лише основною її рисою як правової держави, а і є необхідною та невід'ємною умовою стійкого та ефективного подальшого розвитку України у цілому. В умовах складно прогнозованих сучасних реаліях та внаслідок триваючого впливу ряду негативних факторів пов'язаних із збройною агресією актуалізується проблематика функціонування якісного та працюючого адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини в державі, адже до початку воєнної агресії Україна не мала досвіду забезпечення функціонування адміністративно-правових механізмів дотримання прав людини в умовах збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу. 24 лютого 2022 року, Росія розпочала широкомасштабне військове вторгнення на територію суверенної держави - України. Ігноруючи міжнародне право та цінності ООН Російська Федерація не лише атакувала державу Україну, а і фізично атакувала цивільне населення України, її громадян, знищувала та продовжує знищувати інфраструктуру та житлові об'єкти, порушуючи права, свободи та інтереси людей, що гарантовані нормами національного законодавства України та міжнародного права.

Відтак, з огляду на загрозу національній безпеці, 24 лютого 2022 року Президент України підписав Указ № 64/2022 про введення воєнного стану на всій території України [2]. Це було зроблено з метою активізації діяльності органів системи охорони та оборони країни з оборонного напрямку, аби протистояти агресивним діям Російської Федерації.

У відповідності до норм Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан в Україні є унікальним правовим режимом, який вводиться на території країни або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії або загрози нападу, коли загрожує державній незалежності України та її територіальній цілісності [3]. Цей стан передбачає делегування відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування спеціальних повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки.

Введення воєнного стану також передбачає тимчасове, але обґрунтоване обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, зазначаючи час дії таких обмежень.

Відмітимо, що зазначене, за логікою законодавця, не лише дозволяє забезпечити ефективний захист держави, а і цивільного населення в умовах воєнної агресії, зберігаючи баланс між захистом безпеки та збереженням гарантованих законом прав і свобод.

Вважаємо за доцільне підкреслити, що введення воєнного стану з точки зору адміністрування процесів державного управління узгоджувати дії різних рівнів влади для ефективного реагування на кризові ситуації та забезпечення національного захисту в цілому, хоч такі міри і мають тимчасовий характер. Крім того, як показує практика державотворчого процесу в Україні у період збройної агресії, не втрачають своєї актуальності і питання контролю та нагляду з боку міжнародних організацій, що загалом є позитивним в контексті запобігання зловживанню владою та збереженню принципів демократії та правової держави і захисту прав людини.

З урахуванням складності ситуації та викладеного вище, вбачається важливим прагнення до розробки ефективних адміністративно-правових механізмів захисту прав людини і громадянина в умовах воєнного стану, зберігаючи гуманітарні принципи та забезпечуючи справедливість та правовий захист для всіх.

В контексті досліджуваної проблематики, важливо зазначити те, що запровадження воєнного стану, як зазначалося вище, призводить до особливих обмежень для громадян, але зазначене не повинно скасовувати такі безумовні права, як: рівність громадян щодо конституційних прав і свобод, рівність перед законом, заборона позбавлення громадянства та права зміни громадянства, право на життя та на повагу до гідності людини, на свободу та особисту недоторканність, направляти індивідуальні або колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових осіб цих органів, на житло, рівність прав і обов'язків подружжя у шлюбі та сім'ї, а також рівні права дітей, на судовий захист, на відшкодування за рахунок держави або органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування, право знати свої права і обов'язки, право на незворотність дії в часі законів і нормативно-правових актів, на професійну правничу допомогу, не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази, право не бути двічі притягненим до юридичної відповідальності за одне й те саме правопорушення, презумпція невинуватості, право не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [1].

Таким чином, з точки зору функціонування адміністративно-правового забезпечення функціонування механізму захисту прав людини, перед Президентом, Урядом та і іншими органами виконавчої влади, правоохоронними органами, судовою гілкою влади та іншими державними інститутами стоїть досить складне завдання з реалізації якісного адміністративно-правового механізму захисту прав людини, який би одночасно дотримував без виключення всіх прав та свобод громадянина визначених Конституцією України, водночас забезпечував потреби державної політики із захисту кордонів та для протидії загрозам національній безпеці та оборони.

Як вбачається така взаємодія має бути сформована на принципі синергетичного підходу до співпраці інститутів держави за ради напрацювання єдиного підходу до реалізації державної управлінської політики в умовах воєнного стану. Зазначене, на нашу думку, можливе при формуванні принципів здійснення управлінсько-владного впливу на регулювання суспільних відносин у цілому так і тих, що безпосередньо пов'язані із захистом прав людини.

На нашу думку, основним та первинним, що може бути в основі напрацювання такого механізму є принципи його функціонування. У загальному потрібно розуміти

і те, що даний управлінський підхід буде деякий час актуальний і після здобуття Україною перемоги над державою-агресором, і тому в післявоєнний період може бути потреба в продовженні функціонуванні особливого підходу до державної адміністративно-правової політики щодо захисту прав та свобод людей. У даному контексті вбачається ряд проблем пов'язаних із питаннями де окупації території та громадян, як тривалий час знаходилися під впливом держави агресора. Основними принципами, на нашу думку, у даному контексті можуть бути принципи верховенства права, рівності громадян перед законом, поваги до гідності людини та презумпція невинуватості.

Відмітимо і те, що в контексті досліджуваної проблематики, важливим є діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який виконує не лише функцію парламентського контролю за дотриманням прав і свобод людини у громадянина [4], а і за своєю суттю доповнює існуючі механізми захисту прав та свобод громадянина.

В контексті функціонування управлінської моделі щодо захисту прав людини в Україні було створено спеціальну веб-платформу для ефективного збору та обробки інформації щодо порушень прав людини Російською Федерацією, яка покликана слугувати для збору та інформації щодо порушень прав людини державою агресором. Веб - ресурс <https://humanrights.gov.ua/> є платформою для комунікації представників правозахисних організацій, експертів у сфері прав людини, наукової спільноти та всіх, хто має інформацію про порушення прав людини [5].

Відмітимо і те, що права людини визнаються об'єктом адміністративного права, оскільки вони мають природний характер або закріплені в Конституції, інших законах України та міжнародних основоположних нормативно-правових актах, що були ратифіковані Верховною Радою України.

Умови збройних конфліктів мають свою специфіку, яка показує, що право на життя і здоров'я не є абсолютним у деяких випадках. Зокрема, міжнародні правові акти, такі як Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни 1899 і 1907 років, не забороняють саму війну, але обмежують використання певних засобів ведення військових дій, які можуть завдати шкоди здоров'ю чи вивести комбатантів противника зі строю. Також існують обмеження щодо застосування військової сили стосовно певних категорій осіб [6]. Відповідно до IV Конвенції про закони і звичаї війни, норми військового права застосовуються не лише до регулярних армій, але й до ополчення та добровольчих загонів за певних умов: вони повинні перебувати під командуванням особи, що відповідає за своїх підлеглих; мати чітко впізнавану емблему; носити відкрито зброю; діяти згідно з військовими законами і звичаями. У країнах, де ополчення або добровольчі загони є частиною армії або їх діяльність включена до армійських дій, вони розглядаються як складова частина армії згідно з визначенням Конвенції [7]. Разом із тим, Міжнародне гуманітарне право має балансувати між принципами гуманності та необхідністю ведення воєнних дій. Цей баланс був встановлений державами під час ухвалення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року та інших міжнародних договорів, що регулюють сферу міжнародного гуманітарного права [8].

Таким чином, в контексті адміністративно-правового забезпечення прав людини під час збройного конфлікту в Україні ключовими вбачаються принципи формування та функціонування правових механізмів пов'язаних із адмініструванням процесів пов'язаних із захистом прав людини під час збройного конфлікту. Водночас, зазначені процеси адміністрування мають бути реалізовані у відповідності до міжнародних стандартів та норм міжнародного гуманітарного права.

Висновки. В умовах збройного конфлікту в Україні права і свободи людини та громадянина є об'єктом адміністративно-правового забезпечення та регулювання. Ці

права включають нематеріальні цінності, такі як життя, здоров'я, честь, гідність та інші, а також матеріальні цінності, наприклад, доступ до харчування, житла, одягу, фінансової допомоги тощо. Органи публічної адміністрації, згідно з компетенцією, забезпечують надання адміністративних послуг для допомоги особам, які стали жертвами збройного конфлікту. Водночас ці адміністративні заходи та управлінська діяльність держави спрямовані на відновлення та захист прав та свобод постраждалих осіб в умовах військової агресії. Умови збройних конфліктів створюють складні виклики для держави та органів публічної адміністрації, оскільки вони потребують швидкої та ефективної реакції на ситуацію, що забезпечує відновлення нормального життя та допомогу постраждалим. Права та свободи людини та громадянина під час збройних конфліктів можуть бути порушені через насильство, знищення майна, травми та інші шкоди, що завдаються в результаті бойових дій. Тому державні органи мають забезпечити надання необхідної допомоги та підтримки постраждалим, включаючи медичну допомогу, матеріальну допомогу, притулок та інші послуги. Важливо, щоб адміністративні заходи були забезпечені ефективними механізмами надання допомоги, а також щоб вони були здійснені з дотриманням прав людини закріплених в Конституції України та принципів міжнародного гуманітарного права. Координація між різними органами та міжнародними партнерами є важливим аспектом успішного забезпечення прав постраждалих та здійснення ефективної допомоги в умовах збройних конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. *Верховна Рада України*. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
3. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Створено єдиний національний портал для збору фактів порушення прав людини російською федерацією. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. 10.03.2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/stvoreno-yedinij-nacionalnij-portal-dlya-zboru-faktiv-porushennya-prav-lyudini-rosijskoju-federacijeyu>
6. Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни 1899 і 1907 / П. Д. Біленчук, В. М. Кочетков, В. Б. Міщенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-27901>
7. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі Україна, Міжнар. конференція у м. Гаазі; Конвенція, Міжнародний документ, Положення від 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
8. Короткий Т., Доненко М. На варті гуманності. Женевські конвенції 1949. Юридична газета. 2020. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/na-varti-gumannosti-zhenevski-konvenciyi-1949.html>